

Бранко БОШКОВИЋ*

ПОЈАМ КЛАСЕ У ТЕОРИЈИ ЕНТониЈА ГИДЕНСА

УВОД

Ентони Гиденс један је од најзначајнијих социолога двадесетог и двадесет првог вијека и својим радовима је у великој мјери утицао на савремену социолошку мисао. Као социолог либералне оријентације анализирао је друштвена кретања и промјене са различитих аспеката, узимајући у обзир и друге факторе, па је зато велику пажњу посветио и економским и политичким утицајима. У том смислу је и анализа капитализма заузела значајан дио његове социологије, поготово у ранијим фазама радова. Овоме је допринио и хладни рат и постојање социјалистичке алтернативе, коју Гиденс у овом контексту такође и анализира.

Проблем класне припадности и класног сукоба Гиденс види као покретач већих друштвених промјена па је зато и анализа овог проблема значајна. Зато је овај рад покушај представљања Гиденсовог разумијевања појма класе, кроз анализу његових текстова који су посвећени овој теми, али и кроз утврђивање његових теоријских веза са другим ауторима на чијим основама гради своје аргументе. Главни циљ рада је да прикаже Гиденсово разумијевање појма класе и значај класе и класних односа за друштвене промјене. Рад је подијељен у неколико дјелова: први је увод у Гиденсову социологију која је посвећена проблему класе; други дио даје теоријску основу појма, док трећи дио појашњава један од темељних појмова не само овог дијела већ у ширем смислу и цијеле Гиденсо-

---

* Мр Бранко Бошковић, Универзитет Доња Горица, Факултет правних наука

ве социологије, а то је класна структурација. Наредна три дијела посвећена су оригиналности Гиденсовог приступа и његовој интерпретацији марксистичке теорије и друштвених промјена. Слиједи критика Гиденса, а умјесто закључка је наведен значај Гиденсове теорије класе.

ГИДЕНСОВ МАРКСИСТИЧКИ ПРИСТУП

Још од самог почетка и својих првих радова Гиденс је усредсређен на кључне теоријске проблеме у социологији и чини се да је увијек у фокусу проблема који је актуелан. Ово је много више случај са његовим каснијим радовима, који укључују и одређену практичну димензију, односно не задржавају се само на теоријском приступу и тумачењу других аутора, што је карактерисало прве Гиденсове радове. Тако Loyal (2003) идентификује пет фаза Гиденсовог интелектуалног развоја: рани радови, анализа друштвене теорије XIX вијека и нен значај, теорија структурације и историјска социологија, теорија модерности и теорија трећег пута. На ово се данас може додати још једна, која се односи на Европу и будућност Европске уније.

Овај рад се фокусира на другу и трећу фазу Гиденсове социологије, према горенаведеној подјели, јер у том дијелу његовом теоријом доминира марксистички приступ, мада ово, свакако, треба узети с опрезом јер је утицај великог броја аутора на његове текстове присутан увијек (више у: О'Бриен, 1999). Ипак, Гиденс намеће Маркса као аутора чија теорија заузима главно мјесто у разумијевању друштвених односа, поготово имајући у виду хладни рат који је у том периоду (шездесете и седамдесете године прошлог вијека) био константа друштвеног живота. Због тога је сукоб капитализма и социјализма био много више од сукоба двије супротстављене идеологије, што се види код Гиденса, који кроз различита тумачења покушава да нађе пут између двије крајности, нудећи сопствене интерпретације. Ово се посебно види у анализи класе, капитализма и социјализма, па се у том смислу може рећи да је Гиденсово епистемолошко полазиште марксистичко. Пажљива анализа указује да Гиденсова теорија није детерминистичка и није догматична, што покушава и да докаже за Марксове текстове (Giddens, 1970), критикујући оне који су Маркса окарактерисали као таквог.

Разумијевање цијеле Гиденсове социологије зависи од разумијевања управо његових првих радова у којима поставља епистемолошке основе које даље разрађује и прилагођава темама којима је посвећен. У радовима из „марксистичког периода” се такође може видјети постављање основа теорије структурације, којом је покушао да ријешити проблем дуализма у социологији, превасходно дуализма појединца и друштва. Сличан приступ се може видјети и у тумачењу аутора, које сматра значајним за разумијевање проблема класе и промјена модерног друштва, а посебно кроз интерпретацију Маркса и Вебера, чије текстове посебно издваја у овом дијелу. С обзиром на све разлике које постоје између њих, Гиденс тражи средњи пут (Walton, 1975; Giddens, 1970) кроз надограђивање и повезивање Марксове и Веберове теорије, што ће се видјети и у тексту овог рада.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА КЛАСЕ

На основама Марксових радова Гиденс наводи да се класе јављају тек у капитализму, набрајајући раније фазе историјско-еволутивног пута друштва: ловци, сакупљачи и аграрна друштва, племенска друштва, феудализам, капитализам (Giddens, 1981). На ове је могуће додати и шесту, социјализам, који би требало да наслиједи капитализам (Ibid.). Кључна промјена која је довела до настанка меркантилистичке класе у градовима је експанзија производње и трговине, што је довело до само јачих веза између класа. Капитализам је истински класно друштво, јер промјене које доноси (које се не обрађују у овом раду због лимитираног простора) засноване су на односу надокнада/рад, који омогућава индивидуализацију и одвајање човјека од природе. Гиденс наводи да се његово поимање историје разликује од еволуционизма и другог разумијевања, које је слично историјском материјализму, а које говори да долази до значајних промјена између различитих фаза, па гледиште које он усваја назива дисконтинуитентним (Giddens, 1987). Кључно у оваквом виђењу друштвене промјене је што су промјене које се догађају велике и значајно одвајају различите степене друштвеног развоја, што није случај код претходних теорија друштвене промјене (Ibid.). Зато у каснијим радовима донекле мијења типологију развоја друштва па уводи појам класноподијељених друштава под којима подразумева традиционалне државе. Овако их

назива јер класни сукоб није доминантан облик друштвене подјеле и сукоба, при чему дјелимично одступа од Марксове формуле да је цијела историја историја сукоба класа, тј. да овај сукоб детерминише развој и друштвену пормјену. Такође, класноподијељена друштва посебно издваја како би показао да тек са појавом капиталистичке производње долази до одвајања економског од осталих животних активности, што је један од услова за појаву класног система, а што још увијек није у потпуности случај у класно подијељеним друштвима.

Могућност појаве класе дошла је тек са капитализмом и то из разлога што је феудализам као систем онемогућавао издвајање класа. Тек након што су укинуте формуле које су дијелиле друштво правно на дјелове, кад је производња почела да превазилази локалне потребе, кад је укинута ауторитативно додјељивање посла, кад су укинуте персонализоване везе доминације и субординације, кад је раскинута веза између економског и политичког и кад се јављају градови, постаје могућа појава класа (Giddens, 1975, 1981). Зато се класе издвајају по томе што су: групе великих размјера, више су скупови индивидуа него што имају карактеристике друштвене групе, чланови су повезани безличним везама и отворене су, тј. мјесто у класи се не насљеђује (Giddens, 1975; Гиденс, 1999). Иако у основи прихвата Марксову концепцију класног сукоба, у теоријском смислу, неколико је критика које представљају знантну сметњу успјешној експликацији појма класе. Наиме, основни проблем је дихотомност Марксовог модела, која је последица концептуализације класе кроз власништво или искљученост из власништва над средствима за производњу. Гиденс овдје прихвата критику Осовског да овакав модел инсистира на истицању класног конфликта (Giddens, 1975), али додаје да на овај начин може да настане и однос експлоатације који не мора бити нужно везан за власништво.

Гиденс се овдје окреће Веберовој теорији јер је флексибилнија и боље одсликава класни систем какав постоји у модерном друштву него што је случај са Марксовом теоријом. Веберова концепција класе је адекватнија јер се не ограничава само на двије класе већ представља плуралистички модел, а осим тога прави разлику и између класе, статуса и партије (Giddens, 1975; Гиденс, 1999; Вебер, 1976). Не поричући препознатост више класа у Марксовим

радовима, Гиденс је ближи Веберовом схватању из разлога што се свака од класа издваја и разликује једна од друге много више него што је Маркс вјерово да је случај. На овај начин могуће је идентификовати већи број средњих класа које се не одређују искључиво према власништву већ и према свијести о себи и међусобној повезаности чланова, што говори о томе да може спознати објективне околности у којима се налази, што се види у нпр. стилу живота (Giddens, 1975).

КЛАСНА СТРУКТУРАЦИЈА

Највећи проблем са већ постојећим теоријама класа и класног сукоба Гиденс види у томе што не показују јасно на који начин се економски односи преносе на некономске друштвене структуре (Giddens, 1975). Управо овдје се виде недостаци Марксове теорије, макар у контексту онога што Гиденс жели да постигне својом теоријом, јер је исувише фокусирана на економски дио живота људи и на тај начин лимитира узимање у обзир и других области, које су једнако значајне. С друге стране, овдје се види марксизам Гиденсове теорије, јер економском моменту придаје велики значај и покушава да га истакне као примарни.

Да би било могуће објаснити класну структуру модерног друштва као и односе класа, Гиденс истиче појам класне структурације. Међутим, класна структурација могућа је само ако се прихвати Веберова дефиниција класе као друштвене класе, што знатно проширује значење појма. Класна структурација најбоље одсликава односе на тржишту који настају као посљедица *тржишној капацитетности* који имају сви који судјелују на тржишту и односи се на све карактеристике које појединци доносе на тржиште као своје (Giddens, 1975; 1981). Тржишни капацитет може имати три облика, који нијесу међусобно искључиви: власништво над средствима за производњу, посједовање знања и техничких квалификација и посједовање мануелног рада. Овдје се опет види блискост са Веберовом теоријом којом Гиденс допуњује основе своје теорије, имајући у виду Веберову дефиницију класе која је шире постављена од Марксове (Giddens, 1981; Гиденс, 1999). Посредна класна структурација односи се на факторе који посредују између тржишних капацитета и друштвених група, односно класа, док је непосредна класна структурација скуп директних фактора који утичу на фор-

мирање класе. Гиденс, такође, издваја и изворе структурације: подјела рада у организационој јединици, при чему је циљ продуктивност и ефикасност, а не максимизација профита; однос овлашћења у организацији, што доводи до разликовања оних који имају административна овлашћења и мануелних радника; постојање дистрибутивних група, које скоро да поистовјећује са Веберовим статусним групама јер се издвајају по свијести о разликама у односу на друге (Giddens, 1975).

Посљедица овакве теорије класе и концепата који је детерминису је да због међусобних веза између чланова групе која „дијели” свијест, која се неминовно ствара, долази и до прихватања сличних мишљења и вјеровања, што ствара сличне стилове живота за оне који припадају истим класама. Гиденс зато говори о постојању класне свијести, која поготово може бити присутна ако се више елемената друштвене подјеле међусобно поклапа, као што су осим економског и религијски или етнички. Осим тога, постојање класне свијести подразумемијева свијест о другим класама. Самим тим, Гиденс признаје својеврсни класни идентитет, који може довести до сукоба, у случајевима када постоји свијест о класном конфликту, мада прави разлику између револуционарне и свијести о конфликту.

Овдје Гиденс одступа од марксистичке теорије, наглашавајући да стабилност капиталистичког друштва неминовно зависи од одвајања политичког од економског, те да револуционарна свијест настаје само када постоје односи контрадикције, при чему их не изједначава са Марксовим. Насупрот томе, истиче да је перцепција положаја од стране радничке класе она која одређује њихово понашање, односно утиче на то да ли ће услједити слом тренутног поретка или не. С друге стране, Гиденс наглашава да је револуција прије могућа у слабије развијеним друштвима јер су разлике које настају тамо много очигледније и много утицајније него што је случај на врхунцу капитализма. Потенцијал стварања револуционарне и свијести о конфликту ће бити поменут касније у раду, у контексту савременог капитализма.

НОВИ ПРИСТУП А. ГИДЕНСА

Градећи другачији приступ појму класе и класног друштва, Гиденс полази од основних појмова марксистичке теорије, превасходно говорећи о класном друштву. Наиме, класним друштвом

се не може сматрати само друштво у којем постоје класе већ искључиво оно у којем су класни односи од кључног значаја за објашњавање других облика друштвеног понашања (Giddens, 1975). Зато издваја предкласна друштва, међу којима наводи и феудализам, као она у којима капиталистичко тржиште није постало доминантно. Ова друштва карактерише и директна повезаност политичке и економске сфере друштва јер подјела рада није установљена према достигнућима, већ према другим критеријумима који су обично везани за обичаје или родне везе.

Да би разлика између традиционалних и модерних друштава била прецизно повучена, што Гиденс сматра кључним у циљу разумијевања концепта класе, тј. настанка класа, прво повлачи ралику између индустријализма и капитализма. Индустријализам представља „употребу неживих извора енергије кроз фабричку организацију” (Giddens, 1975, с. 141). Индустријска друштва су она у којима доминира индустријализам у производњи и економским односима. Међутим, капитализам постоји под два услова: гдје је производња усмјерена искључиво на продају, односно стварање профита и у којем доминира тржиште које регулише односе монетарне размјене (Giddens, 1975). Оваква дефиниција блиска је Марксовом схватању (Marx, 1982) као и чињеница да се онда капиталистичким друштвом сматра оно у којем капитализам постаје доминантан модел уређивања економских односа. Гиденс суштински прихвата развој капитализма сходно Марксовим предикцијама, али врши селекцију карактеристика система које посебно обиљежавају капиталистички систем: развој капиталистичке економије повећава релативну неједнакост у односу средстава која се враћају између радника и власника капитала, да капитализам неминовно доводи до хиперпродукције, да постаје противрјечан систем јер повећава концентрацију капитала (Giddens, 1975). Међутим, полазећи од ових теза Гиденс долази до супротног закључка у односу на изворне марксистичке теорије, тврдећи да је пракса западноевропских друштава показала да се доходак радничке класе повећао, а не смањено. На овај начин доказује да су изворне тезе марксизма тачне, али да су коначни закључци погрешни. Осим тога, Гиденс упозорава да културни фактори такође играју значајну улогу (Giddens, 1975). У овом смислу је евидентна контрадикција јер Гиденс не предвиђа слом капитализма као економског система

већ само промјене у класном систему које ће се манифестовати на свима. Односно, доходак свих ће неминовно расти, али ће разлике у дохотку и даље опстати, међутим не у толиком обиму да морају довести до насилне промјене поретка.

Гиденс критикује Маркса и зато што није довољно водио рачуна о категоријама друштва које се налазе на дну друштвене љествице, а то су обично емигранти и припадници мањина (Giddens, 1975). У зависности од друштва, овај дио може представљати различит проценат становништва, мада имајући у виду миграције и степен незапослености припадника националних мањина и досељеника, бројност се повећава. С друге стране, овакав тренд говори у прилог томе да се класна структура у капиталистичким друштвима (која види као центре оваквих кретања, посебно Сједињене Америчке Државе) мијења и да може имати негативан ефекат не само на класну структуру и односе већ и много шире, за шта наводи два разлога: да су ове групе обично насељене блиско и да на тај начин одржавају међусобну блискост, што јача њихов идентитет и друго, које слиједи из првог, да се на овај начин може створити револуционарна свијест која се надовезује на конзервативизам ових група (Ибид.). Зато је један од главних задатака држава које се сријећу са овим проблемом да омогуће ефикасно укључивање група, које Гиденс назива *ундерицласс*, у друштвено-економски систем, давањем права која ће значити њихов једнак статус са остатком становништва.

Проблем статуса ових група манифестује се и кроз постојање дуалног тржишта рада односно, према Гиденсовом виђењу, разлику између примарног и секундарног тржишта рада. Примарно је тржиште обично везано за послове који су везани за бијеле окрватнике и стабилни су и боље плаћени, а секундарно је оно у којем права радника нијесу загрантована и могућности напредовања и успјеха су знатно мање (Giddens, 1975). Чланови *ундерицласса* најчешће раде у секундарном тржишту и због тога им је знатно теже да буду инкорпорирани у друштвено-економски систем, мада Гиденс наглашава да постоје позитивна кретања у овом смјеру, па је тежња ка једнакости и смањењу степена дисквалификованости све више циљ који се тежи постићи политичким средствима (Ibid.).

САВРЕМЕНИ ТРЕНДОВИ: КАПИТАЛИЗАМ
И СОЦИЈАЛИЗАМ ПОД ЛУПОМ

Истичући значај класе за промјене у друштвеном систему, Гиденс идентификује најзначајније промјене које потичу из сфере економије, а имају много већи и далекосежнији утицај. Једна од њих је раст администрације, који доводи до тога да постоји планирање у капиталистичким системима, али да свакако не подразумева планску економију као у социјализму совјетског типа. С друге стране, овакав тренд довео је до јачања радничке класе која кроз социјалдемократске партије покушава да има утицаја на ове промјене (Giddens, 1975). Посљедица оваквих структурних промјена је све већа мобилност између класа која доводи до флуидности и отворености класног система, повећавајући могућност кретања у друштвеној хијерарнији. У коначном, моћ све више прелази у руке менаџера, које Гиденс издваја као класу која се намеће као посебна јер менаџери преузимају све значајнија мјеста, поготово у све утицајнијим међународним корпорацијама.

Мобилност је присутна и у радничкој класи па се издваја „нова радничка класа” која се разликује од бијелих оковратника, јер разлика није у висини надокнаде, односно помјерању на економској лествици већ у томе што је обиљежавају двије контрадикторне карактеристике: да постаје све више независна, у смислу контроле рада који обавља, а све је више под бирократском контролом (Giddens, 1975). Сукоб између посједовања знања, које омогућава независност у смислу да радник постаје технички специјализован и потчињености, због чињенице да постоји низ циљева које мора задовољити да би задржао своје радно мјесто, показују мијешање марксистичке и веберијанске теорије код Гиденса. Значај класног система остаје примаран у Гиденсовој теорији, али га допуњава проблем бирократизације савременог друштва, што је Вебер, свакако, предвидио као један од трендова којим ће се друштво кретати. Надаље, Гиденс идентификује и два тренда које назива *економизам* и *промјена оријентације контроле* од стране радника (Giddens, 1975; 1987). Ови трендови означавају све већу синдикалну активност радника што за ефекат има мијењање позиције радника у односу на послодавца јер синдикати преусмјеравају моћ радничке класе са тежње за конфликтом на тежњу за преговорима и стицању утицаја на управљање (Ибид.). Гиденс признаје да ова-

кво размишљање садржи социјалистичку оријентацију тј. да оваква активност радника кроз синдикате доводи до стварања заједничке свијести (*consciousness*), што је у марксистичкој теорији један од услова за револуционарну активност радничке класе. Међутим, држећи се алтернативног тумачења марксистичке теорије, предвиђа да овакве активности не морају нужно довести до револуције, већ ће то зависити од других фактора, највише од могућности партиципације радничке класе у политичком покрету и стицању грађанских права, о чему ће ријечи бити касније. Револуционарна свијест ће се јавити само у оним друштвима која пролазе кроз наглу промјену од руралне привреде ка индустријској производњи, из разлога што радници који пролазе овакву промјену задржавају начин рада везан за ранији облик производње, па ће постати још радикалнији у новим радним околностима. И овдје је видљиво одступање од почетних радова Маркса, који је прво предвиђао револуцију у најразвијенијим капиталистичким друштвима, јер ће степен револуционарне свијести тек у овим околностима достићи свој врхунац (Giddens, 1982).

Износећи своју теоријску елаборацију развоја социјалистичких друштава, Гиденс наглашава да су путеви развоја били различити у зависности од друштва о којем је ријеч, па је и начин уређивања политичко-економских односа био различит. Комбинација модернистичких и традиционалних елемената довела је до оваквог исхода. Зато су и политике које су увођене за вријеме социјализма давале различите ефекте, што је поготово било видљиво кроз два елемента, децентрализацију одлучивања и утврђивање цијена (Giddens, 1975). Проблем са овим политикама, посебно децентрализације, у томе је што је она присутна само на врху тј. не дозвољава потпуно отворен систем у одлучивању и евалуацији успјеха, што може бити извор тензија јер не даје могућност приказивања реалног успјеха већ је мјерило само профит (Ибид.). Поредити могућности мобилности у социјалистичким у односу на капиталистичка друштва, Гиденс наглашава да је највећа разлика у степену мобилности, који је у првима често много бржи и омогућава брже напредовање. Разлог овоме је другачији модел класне структурације, који је посљедица другачијих капацитета који се траже у социјалистичким друштвима. Утицај револуције и промјене система награђивања, као и већа доступност виших мјеста припадницима

радничке класе, преко система квота додатно су олакшале овакав систем мобилности.

Промјене класног система социјалистичких друштава Гиденс тражи и у другачијој класној структури ових друштава, подржавајући Ђиласову тезу о настанку нове класе (Giddens, 1975). Најважнија посљедица нове структуре је та да политичке функције бивају све чешће повезане са економским утицајима, тј. доводе до спајања економске и политичке моћи (Ибид.). С обзиром на то да класна структурација функционише по различитим критеријумима у односу на капитализам, и начини контроле власништва су различити, па и пренос богатства није остварив на начин како је могуће у капиталистичким друштвима. Ово значајно ограничава могућности нове класе, што је критика коју Гиденс износи на рачун Ђиласа, вјерујући да нова класа није моћна онолико колико Ђилас истиче да јесте. Гиденс, међутим, наглашава да у друштвима државног социјализма, оријентација радника истовремено ка контроли, а неинсистирање на искључивој одвојености између економске и политичке сфере смањује разлике међу њима. Односно, постојање блиске везе или чак директне повезаности између ове двије сфере доводи до мијењања односа контроле, што утиче не само на другачији систем пословања, већ потпуно мијења и тип односа између двије класе (Giddens, 1975).

КЛАСНИ КОНФЛИКТ И ГРАЂАНСКА ПРАВА

За разлику од марксистичке теорије, која развој грађанских и политичких права посматра искључиво у негативном свјетлу, показујући да њихов универзални карактер није реално достићи, Гиденс ставља развој и еволуцију грађанских права у директну везу са класним конфликтом. Маркс је државу посматрао као оквир у којем се одвијају економски односи (Giddens, 1981), али имајући негативно виђење државе у два смисла, да је окренута буржоазији јер су сви облици политичке партиципације директно везани за права власништва са једне, а да су политичка права, која би требало да буду универзална, доступна само дјеловима друштва, а никако свима (Ибид.). Ово је посматрао кроз чињеницу да је право гласа било ограничено па су радници, као доминантни дио друштва, остављени из процеса бирања извршне власти. Гиденс дијели овакво гледиште само у једној премиси, а то је да је сукоб класа поче-

так процеса ширења грађанских, а затим и политичких и економских права, а да држава, ипак, игра кључну улогу у овом процесу. Критикујући Маршалов еволутивни развој грађанства, Гиденс настанак грађанских права види у осамнаестом вијеку, када се успостављају прва права, превасходно на живот, слободу и једнакост пред судом, што је довело и до слома феудализма јер су укинуте правне неједнакости које су га одржавале (Giddens, 1987). На овај начин створена је основа и за настанак политичких права, а економска ће доћи нешто касније.

Настанак грађанства не доводи до нестанка класних сукоба већ је њихов сусрет оно што мијења капиталистичко друштво на начин што се смањују тензије, односно класни конфликт, што за посљедицу има класни компромис, а не доминацију једне класе над другом. Оно што Гиденс види као много значајније, овдје је количина средстава која је морала бити уложена од стране различитих класа да би дошли до одређених права, имајући у виду ниже слојеве и непривилеговане дјелове друштва, који су морали уложити значајна средства да би остварили своје циљеве. Капитализам је допринио развоју грађанства у контексту већ поменутог раздвајања политичког и економског, што је према мишљењу Гиденса видљиво у капиталистичком радном уговору, који је основа организације капиталистичког предузећа (Giddens, 1987, plus schm, ch 6). Овај уговор нужно раздваја радника од контроле свог радног мјеста што доводи до одвајања индустрије од политике. Оваквим одвајањем могуће је пратити развој економских права засебно, поготово што држава нема могућност потпуне контроле над тим дијелом живота људи, као што је случај са грађанским и политичким правима, којима Гиденс даје посебне сфере, односно медијуме (суд и парламент). Држава има кључну улогу у развоју ових права из разлога што је надгледање (*surveillance*) механизам на основу којег она успијева да омогући развој грађанства. Наиме, ранија неповезаност свакодневног живота и могућности уплитања државе (у класно подијељеним друштвима) више није могућа, већ повећање реципрочних односа између власти и оних који су под влашћу доводи до тога да је утицај власти много већи, нарочито кроз раст административног апарата државе који омогућава развој мобилизације друштвених активности, као и могућност надгледања, односно контроле од стране власти.

Класни систем који постоји у капиталистичком систему у вези је са ширењем грађанства кроз радно мјесто, на начин да се све више шири зависност радника и власника средстава за производњу, што је аргумент који Гиденс преузима од Маркса (Giddens, 1987; Маркс, 1949). Колективно јачање радника кроз ширење њихових права доводи до тога да они могу заједно да доведу капиталисте у незгодан положај јер је производња зависна од њиховог рада. У том смислу, Гиденс тврди да је класни конфликт медијум развоја грађанских права јер је омогућио радницима стицање могућности које раније нису имали, а истовремено имајући у виду да формално немају никаквих права над радним мјестом које заузимају (Giddens, 1987).

КРИТИКА ГИДЕНСОВЕ ТЕОРИЈЕ КЛАСЕ

Гиденсова марксистичка социологија окарактерисана је тако из разлога што има марксистичке епистемолошке основе, али као што се из претходног могло закључити, иновативност његовог приступа и нове идеје које нуди у својој теорији значајно одступају од оригиналних Марксових мисли. Умјесто гледања на класни систем искључиво у ортодоксним марксистичким оквирима, Гиденс је више окренут класној структури и покушава да идентификује кључне факторе који утичу на њу, не инсистирајући само на економском моменту као кључном (Walton, 1975). Ово се види у поређењу капиталистичких и социјалистичких друштава, гдје Гиденс говори како организација економске сфере живота, највише говорећи о мобилности и друштвеној структури, има супротне ефекте у ова два система (Ибид.). Осим тога, Гиденс ни у једном дијелу не прихвата капитализам некритички, као систем који има „боље” ефекте од социјализма већ му приступа опрезно, истичући проблеме са којима се суочава.

Не попуштајући под основним теоријским концептима марксизма, Гиденс показује велику блискост са Веберовом социологијом. Утицај Вебера је евидентан у дефиницији класне структуре, као и у концептима које даље развија, поготово када говори о контроли ресурса и производње, те мобилности. Пишући о разликама између Веберове и Марксове социологије (Giddens, 1970), Гиденс уочава Веберову тежњу ка либералним вриједностима индивидуалне слободе и политичке партиципације, што и сам укључује када

пише о могућностима радничке класе за политичком еманципацијом. Веберов утицај на Гиденса се осјећа и када допуњава Марксова гледишта у вези са стварањем револуционарне свијести и начина на који она може бити превазиђена, односно у критици детерминизма Марксове теорије (Ибид.). Као што и сам каже, овакав приступ тежи да покаже да критика историјског материјализма, како од стране Вебера, а онда и од њега самог, нема за циљ симплификацију Марксових текстова, тј. да нијесу само буржоаски одговор на поменути теоријски приступ (Ибид.).

Критикујући Гиденсов приступ из нешто шире перспективе, узимајући у обзир и друге његове радове који се не могу подвести под марксистички оријентисане, Њард наводи да Гиденсово разумијевање односа између актера и структура није адекватно јер не омогућава саморепродукцију друштвених односа, што је основа теорије структурације (Њард, 1987). Говорећи у контексту овог рада, Њард критику подразумева на уско разумијевање утицаја класе на понашање појединца. Сличну критику, мада теоријски конзистентнију, дају Holwood и Stewart (Holwood&Stewart, 1983), наглашавајући да Гиденс не омогућава увиђање везе између друштвених процеса производње и алокације друштвених позиција и начина на који појединци попуњавају ове позиције. Суштина критике односи се на то да искуства која Гиденс помиње, у зависности од класне позиције појединца, не кореспондирају адекватно са начином на који ће исти заузети своје мјесто у друштвеној хијерархији (Ибид.). Галлие, с друге стране, пишући о француском искуству капитализма, критикује Гиденсова основна полазишта, тврдећи да радикализам који приписује француском радничком покрету има сасвим другачије коријене, не доводећи у питање остаток теорије настанка капитализма (Gallie, 1982). Препознавање могућности стицања утицаја над контролом и начини на који потчињени могу утицати на доношење одлука јасно су препознати код Гиденса, што је један од највећих доприноса у овом дијелу његове социологије (Giddens, Held, 1982).

ЗНАЧАЈ ГИДЕНСА У ТЕОРИЈИ КЛАСЕ

Иако није био марксиста по убјеђењу, нити је у својим текстовима припадао ортодоксној марксистичкој мисли, чињеница је да је у једном дијелу свог рада Гиденс близак марксистичком теориј-

ском приступу и да на његовим основама гради своју теорију развоја друштва, са посебним освртом на појам класе и класног конфликта. У претходном тексту су изнесене основе његовог приступа марксизму и дистинктивна обиљежја која га издвајају. Неколико је закључака на основу којих се може тврдити да је Гиденсова анализа класе значајна за друштвену мисао. Прво, Гиденс препознаје промјене кроз које свијет пролази и у складу са тим надограђује теорију капиталистичког система допуњавајући је елементима који су неопходни за разумијевање овог проблема. Кроз призму друштвено-економске теорије, Гиденс предвиђа промјене које доноси глобализација, што ће значајно промијенити класну структуру савремених, посебно западних друштава, и скреће пажњу на проблеме са којима се ова друштва данас сријећу у много већем обиму него што је био случај у вријеме када је писао поменуте радове. Друго, кроз критику социјализма Гиденс је привржен либералној и демократској мисли. Ово се посебно види кроз критику начина функционисања државног социјализма, који види као изузетно опасан јер независност и слобода ће неминовно довести до краха оваквог система, што је на крају био и један од разлога његовог пада. Немогућност критике и контрола као примарни облик одржавања неминовно су утицали и на економску стагнацију и пропадање социјалистичког система. Треће, у овом дијелу се могу видјети и основе касније Гиденсове теорије, поготово оне која ће се тицати модерности и промјена које она доноси у животима људи, али и теорије трећег пута јер је евидентан реформизам као основа Гиденсове теорије класе и класног система. У том смислу су и предвиђања, која наводи у овом дијелу свог опуса, усмјерена ка томе да види, како и сам наводи (Giddens, 1975), социјалдемократију као најефикаснији модел рјешавања економских односа који ће омогућити што већи степен једнакости и могућности све дифузније радничке класе да оствари свој потенцијал и могућности, али, свакако, не револуцијом већ демократским средствима. У том смислу је цијела његова социологија везана искључиво за западна друштва, односно теоријске основе, поготово његове касније социологије припадају анализи западног свијета, а доминантно Европе.

Критикујући поједина теоријска становишта Маркса, Гиденс је покушао да укаже на кључне недостатке његове теорије, која се могу схватити и као ограничења због времена у којем је Маркс живио

и писао. Зато је његова теорија значајно унапређење марксистичке мисли јер је ставља у нови контекст и другачијом интерпретацијом је чини актуелном. Оваквим приступом, Гиденс је у току са промјенама кроз које пролази марксизам савременог доба, а које наводи Maguire (2010).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Gallie, D. (1982). The Agrarian Roots of Working-Class Radicalism: An Assessment of Man-Giddens Thesis. *British Journal of Political Science*, Vol. 12, s. 149–172.
- [2] Giddens, A. (1970). Marx, Weber, and the Development of Capitalism. *Sociology*, Vol. 4, s. 289–310.
- [3] Giddens, A. (1973). *Capitalism and Modern Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [4] Giddens, A. (1974). Elites in British class structure. U: Giddens, A., & Stanworth, P. (Ed.). *Elites and Power in British Society*, s 1–22. Cambridge: Cambridge University Press.
- [5] Giddens, A. (1975). *The Class Structure of Advanced Societies*. New York: Harper Torchbooks.
- [6] Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Los Angeles: University of California Press.
- [7] Giddens, A. (1982). *Profiles and Critiques in Social Theory*. Los Angeles: University of California Press.
- [8] Giddens, A. (1987). *The Nation-State and Violence*. Los Angeles: University of California Press.
- [9] Giddens, A., & Held, D. (1982). Introduction. U: Giddens, A., & Held, D., (Ed.). *Classes, Power and Conflict*, s. 93–101. Los Angeles: University of California Press.
- [10] Гиденс, А. (1999). Социологија. Подгорица: ЦИД.
- [11] Holmwood, J., M., & Stewart, A. (1983). The Role of Contradictions in Modern Theories of Social Stratification. *Sociology*, Vol. 17, s. 234–254.
- [12] Loyal, S. (2003). *The Sociology of Anthony Giddens*. London: Pluto Press.
- [13] Maguire (2010). Marxism. U Marsh, D., & Stoker, G., (Ed.). *Theory and Methods in Political Science*, s. 136–155. New York: Palgrave Macmillan.
- [14] Mandel, E. (1971). *The Marxist Theory of the State*. New York: Pathfinder Press.
- [15] Маркс, К. (1949). *Осамнаести бример Луја Бонапарте*. Београд: Култура.
- [16] Marx, K. (1982). Selections. U: Giddens, A., & Held, D. *Classes, Power and Conflict*. (Ed.), s. 12–40. Los Angeles: University of California Press.
- [17] O'Brien, M. (1999). Theorising Modernity: Reflexivity, Identity and Environment in Giddens' Social Theory. U: O'Brien, M., Penna, S., & Hay, C., (Ed.). *Theorising Modernity: Reflexivity, Identity and Environment in Giddens' Social Theory*, s. 17–38. Cambridge: Polity Press.

- [18] Walton, P. (1975). The Class Structure of the Advanced Societies. *Theory and Society*, Vol. 2, s. 135–138.
- [19] Ward, H. (1987). Structural Power – A Contradiction in Terms?. *Political Studies*, Vol. 35, s. 593–610.
- [20] Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво: њом I*. Београд: Просвета.

Branko BOŠKOVIĆ

CLASS IN ANTHONY GIDDENS'S WRITINGS

Summary

The article is looking into Giddens's conception of the class in his early writings. Significant Marxist influence is very present in his writings of the time, however it never takes one-sidedness or falls into unsolvable puzzles that finalize in deterministic analysis of social relations from the Marxist standpoint. Other authors' influence has always been present in Giddens's sociology and it is the case with the class analysis as well. He prefers to accept Weber's definition of class due to its flexibility and openness for accepting existence of more than two classes. The key process in understanding class in modern capitalism is class structuration which enables formation of classes and thus provides deeper understanding of relation between social groups and their market capacities. Capitalism is inevitable condition of existence of classes but Giddens arguments, in contrast to Marxist theory, that capitalism will not fall apart but rather, that class system and class structuration will change. One of the changes discussed is the changing status of working class which will not finish in revolution but its improved status. On the other hand, he is very critical towards socialist practice of cooptation of political and economic into one undivided policy. The article discusses Giddens's view of development of citizenship and class, stating his critique of Marshall and giving different theoretical implications. Final chapters provide critique of his Giddens's theory of class and his theoretic relevance in the field, emphasizing his deep understanding and wide variety of theoretical perspectives he used.